

VYTENIS RIMKUS

Knygnešio atsiminimai

Jaroslavo Rimkaus (1888 m. kovo 15 d. – 1976 m. rugpjūčio 7 d.) piešinių albumas *Vokiečių okupacija Lietuvoje 1915–1919 m. paveikslėliuose ir trumpuose jų aprašymuose* J. Šiliečio slapyvardžiu buvo išleistas 1922 m. Tiražas buvo nemažas – 4000 egzempliorių, Ir nors spaudoje pasirodė teigiamų įvertinimų, tačiau knygynuose buvo parduodama labai menkai, gal ir todėl, kad jie smarkiai pakeldavo kainą. Tad autorius, patvarkęs gimnazijoje pamokų tvarkaraštį, ėmėsi albumus platinti pats. Taip per penketą metų – apie 1923–1928 m. – buvo aplankyta per 40 Lietuvos miestų ir miestelių. Apie šias keliones yra išlikusių trumpų pabrūstų pastabų, vienoje iš jų lakoniškai sakoma: *Per tas savo keliones su albumais 1926 m. vasarą viename bažnytkaimyje aš susipažinau su viena panele, kilusia nuo Palangos, ir greit ją vedžiau*. Tik tiek...

Tolesnis knygos platinimo tarpsnis – 1934–1935 metai. J. Rimkus jau tapo pensininku, todėl ir kelionėse galėjo užtrukti keletą dienų, net porą savaitių. Buvo rašomi tos kelionės užrašai, jie liko ir buvo atrasti grįžus iš tremties ir lagerių, sutvarkyti, papildyti ir pavadinti: *Nepriklausomos Lietuvos knygnešio atsiminimai*. Tai plati, ganėtinai informatyvi Nepriklausomos Lietuvos žmonių gyvenimo panorama, čia netrūksta taiklių, šmaikščių pastabų. Viena vertus, tai labai asmenišką rankraštis, atrodo, skirtas sau, tačiau įvykių, vardų, tiek įžymių veikėjų, tiek ir paprastų valdininkų, eilinių žmonių gausa, apibendrinantys samprotavimai daro šį darbą vertingu istoriniu dokumentu. Čia pateikiami įspūdingai iš keleto Šiaurės Lietuvos aplankytų miestų ir miestelių.

RADVILIŠKIS

1934 m. rudenį su savo knygomis atvažiuavau į Radviliškį. Nuėjau į kleboniją, nes kur kur, bet ten lietuvybė yra neabejotina, ir kunigai palaiko lietuvišką knygą. Klebonas Adomavičius buvo mokykloje pamokose, o vikaras Čėsna, buvęs mano mokinys, laikė mišias. Dvi valandas snūduriuodamas, vienas gonkose aš išbuvau ir laukiau pasirodymo kunigų ir pagaliau su jais pasimačiau. Kun. Čėsna pirko iš manęs albumą, pasikalbėjo apie praeitus laikus.

Kun. Čėsna man davė Radviliškio aplankytinų su albumu asmenų sąrašą, tačiau iš to didelio sąrašo man maža nauda teisėjo. Gydytojai Misevičius ir Žąsinas mielu noru iš manęs paėmė po albumą ir labai užjautė mano darbui ir pasišventimui, o jaunas gydytojas žydą Ch. Tokeris tik po didelių derybų ir numažinimo knygos kainos 3 litais ir 50 centais sutiko ją pirkti. Teisėjas Radvilavičius, irgi mano buvęs mokinys, mielu noru pirko mano albumą ir užjautė mano darbui.

Su geležinkeliečiais man visai nesisekė. Jiems pardaviau tik vieną albumą, būtent stoties viršininkui Lapėniui, ir tai po didelių įkalbinėjimų. Kitų geležkeliečių negalėjau rasti namie, be to, jie visai buvo bepinigiai ir galą su galu sunkiai suvedavo, o depo viršininkas lenkas Žizniauskas ne tik albumo nepirko, net įžeidžiančių žodžių man pasakė. Tarp progimnazijos ir pradžios mokyklos mokytojų radau savo buvusių mokinių. Jie užjautė mano žygiui išplatinti savo albumą ir išgelbėti save nuo slegian-

čių skolų, skundėsi imą mažas algas, be to, valdžios verčiami yra pas ūkininkus supirkinėti žąsis. Raginami mokytojo Kinčino, jie vis dėlto pirko pas mane keletą albumų. Radviliškyje stovėjo Lietuvos kariuomenės šarvuotųjų dalinys. Tarp jo karininkų buvo ir mano buvęs mokinys Jokubaitis. Karininkams patiko mano albumas, bet jie tik prikalbinėjo vienas kitą pirkti, bet patys jo nepirko, tačiau pirko vieną albumą savo klubui – ne veltui sakoma, kad visų tautų karininkai tai blizganti plikystė – gražiai pasirėdę, bet kišenės amžinai tuščios. Teko man papietauti pas buvusią mano mokinę Plačenytę-Misiūnienę, o naktį praleidau gelžkelio stotyje iki traukinio, kuriuo turėjau grįžti į Šiaulius, išpardavęs Radviliškyje tik mažą dalį atvežtų su savimi albumų.

ŠEDUVA

Į Šeduvą su albumais nuvažiuavau autobusu. Pirmą kartą esu tame miestelyje, jis ne mažesnis už Radviliškį, bet kiek apmiręs. Nuėjau į kleboniją su albumais. Ten sutikau kleboną kun. Karosą. Jis tuoj mane pažino, nes kadaise matėmės Raseiniuose. Pasirodė, jis jau turįs mano albumą. Kun. Karosas man davė aplankytinų asmenų sąrašą su jų charakteristika, įspėdamas apie tai nieko niekam nesakyti.

Pradėjau savo kryžkelį nurodytomis gatvėmis ir adresais. Čia dar kietesni ir šykštesni buvo žmonės nei Radviliškyje. Savotiškas miestelis. Puikiai atsistatęs po Pirmojo pasaulinio karo. Visi, matyt, taupo pinigus ir stotisi, visai užsidarę savyje. Aplankiau farmaceutą Šeikų jo nuosavoj vaistinėje, bet jis griežtai atsisakė pirkti mano albumą, teisindamasis sunkiais laikais ir pinigų stoka, nors vaistinė ir mūro namas buvo jo nuosavybė, pats jis nors vedęs, bet buvo bevaikis ir neapsunkintas šeimos. Einu pas gydytoją žydą Paturskį – tas pats, tas albumas jam svetimas, kaip ir visa Lietuvos istorija, jam nereikalingas, jis tik laukias turtingų pacientų ir pinigų.

Nueinu pas veterinarijos gydytoją Grigaliūną, bet nerandu jo namie, einu pas agronomą Laimų, irgi jo nerandu, tačiau randu kitą kartą. Bet albumo iš manęs jis nepirko, visai teisindamasis. Tas neradimas reikalingų asmenų namie ar įstaigoj yra vienas iš nemažų gyvenimo nemalonumų – ir laiko sugaištis, ir neatlikimas reikalo. To nemalonumo aš daug kartų patyriau per savo knygnešiškas keliones po Lietuvą, lyg pamėgdžiodamas anų *Aušros* ir V. Kudirkos laikų Lietuvos knygnešius, prikeliančius lietuvius iš letarginio miego. Burmistras Linkevičius irgi nepadėmė albumo, nors gyrėsi esąs didelis knygos mėgėjas, nors man jis padarė kaip tik atvirkščią įspūdį. Viršaitis Lukoševičius nepadėmė albumo, teisindamasis lyg jį jau turįs. Policijos nuovadas Raziūnas ir felčeris Sarapas irgi nepadėmė albumo, teisindamiesi dėl sunkios padėties ir bepinigystės, net pats banko direktorius Zavadskis lyg dėl tos pačios priežasties albumo nepadėmė, nors iš šalies girdėjau, kad tai buvo vienas turtingiausių Šeduvos žmonių. Tai ką jau sakyti apie beturčius, bedarbius ir visokius vargšus žmogelius, apie miestų darbininkus ir dvarų ordinarščikus, jeigu bankyriai, dvarų ir mūrų savininkai pinigų neturi – pamaniau aš sau.

Dėl tokio nesisekimo aš maniau jau kuo greičiau bėgti iš Šeduvos, bet dar vilties kiek turėjau, aplankiau mokytojus progimnazijoje. Tačiau ir čia apsigavau, nes visi mokytojai buvę lyg bepinigiai, statę sau namus, buvę apsunkti didelės savo šeimos ir t. t. Jie patarė apsilankyti pas direktorę Butkienę, bet jos tą dieną nebuvo mokykloje dėl gedulo šeimoje. Nors dėl tos priežasties man lyg ir neišėjo pas ją nueiti, bet aš nuėjau. Ponia Butkienė mane šiltai priėmė, nupirko du albumus, užprašė mane kartu su ja papietauti.

Po to man pavyko parduoti dar du albumus Šaulių bibliotekai, vieną vikarui kun. Riaubai. Šeduvoje aplankiau savo buvusią mokinę – dantistę Jakševičiūtę-Trimokiene, ji mane tuoj pažino ir mielai noru pirkto albumą. Širdingai su ta moterimi – trijų vaikų motina pasikalbėjau apie praeitus laikus ir visokius išgyvenimus. Pagaliau suradau veterinariją Grigaliūną. Pasirodo, tai buvo mano buvęs mokinys, kai lankė Šiaulių gimnaziją. Jis tuoj mane pažino, paprašė ilgiau pavierėti. Dvi naktis pas jį nakvojau ir patyriau retą tokioj kelionėje širdingumą ir vaišingumą. Pas jį po tokio trunkimosi po miestą ir nuovargio puikiai atsilsėjau ir susigrąžinau jėgas.

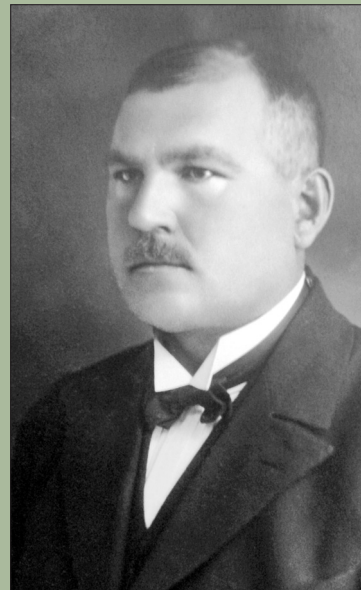
Po to mieste pavyko parduoti dar keletą egzempliorių. Pagaliau pagal sąrašą aš nuvykau pas pieninės vedėją Dikinį. Jis griežtai atsisakė pirkti ir nepasidavė įkalbinėjamas. Apie jo kietą charakterį buvo įspėjęs klebonas kun. Karosas, tačiau nuėjau pas jį ir, žinoma, nieko nelaimėjau. Pasirodė, kad Dikiniui iki gyvo kaulo įgriso agentai, įkyriai siūlydami jam ir kitiems visokias knygas, lietuvišką enciklopediją, Vytauto paveikslus, Dariaus ir Girėno žetonus ir t. t., todėl ir mane jis pastatė į vieną eilę su tais agentais ir kratėsi manęs.

Reikia pripažinti, kad tie agentai tikrai galėjo įkyrėti, ypač kad paskutiniu laiku jų per daug buvo privisę Lietuvoje, be to, jie mokėdavo ir palupikauti, pvz., už Dariaus ir Girėno žetoną, kainuojantį 50 centų, užprašyti 5 litus. Kai kurių daiktų, ypač patriotinio pobūdžio, tokių kaip Vytauto paveikslas ir t. t., valdininkai bijodavo ir nepirkti, kad nepalaikytų to patriotizmo stoka, kas galėtų neigiamai atsiliepti į valdininko tarnybinei karjerai. Mano albumo nepirkimas, nors jis buvo patriotinio pobūdžio, žinoma, nebuvo pavojingas valdininkams, be to, aš buvau labai retas paukštis tarp minėtų agentų, būtent, gimnazijos mokytojas, pats išleidęs taip brangią knygą ir paskui taip „nusižeminęs“, kad pats ją platinęs. Tokių „agentų“ Lietuvoje beveik nebuvo – tai buvo savo rūšies reti „albino-sai“. Iš Šeduvos su neparduotais albumais ruošiaus važiuoti į Baisogalą, tačiau taip tuomet buvo pabliuręs rudens kelias, kad autobusas ten nėjo, ir traukiniu grįžau į Šiaulius.

Vis dėlto mano kelionė į Šeduvą, kur tiek turėjau privargti, davė apie 200 litų, jais tuoj užkišau nepasotinamą bankų gerklę.

JONIŠKIS

Paviešėjęs kelias dienas namie, leidaus kiton kelionėn ir vėlai rudenį autobusu nuvykau į Joniškį. Pradėjau vėl nuo klebonijos kaippo lietuviybės citadelės ir neapsigavau, kadangi iš karto ten pardaviau albumą kapelionui kun. Eibakui. Paskui nuvykau į gimnaziją, ten sutikau pažįstamą direktorių Slesoraitį ir mokytojus Gailiūnaitę ir Vacbergą – savo buvusius mokinius. Gimnazijoje pardaviau net 4 savo albumus, šauliams vieną ir Lietbanke tik vieną Jokubauskui, nes kiti bankininkai buvo kieti ir žiūrėti į mano albumą nenorėjo. Keliavau toliau po miestelį. Nupirko albumą gydytojas Vaitiekūnas – universiteto laikų draugas, taip pat dantistė Leparskaitė – maloni simpatiška panelė. Su gyd. Vaitiekūnu prisiminėva malonius studentavimo laikus, visokius išgyvenimus.

Jaroslavas Rimkus. Dailininkas.
Pedagogas. Visuomenininkas

Advokatui žydui Zaksui ir teisėjui Gražiui albumo nepavyko parduoti, nes jie visai neįdomavosi jo turiniu ir net kritiko mano veikalą. Burmistras Gedvilas ne tik nepirko albumo sau, bet nemalonėjo jo nupirkti miesto fondo pinigais pradžios mokyklai, nors prašė tos mokyklos mokytojai, aš gi atsisakiau albumą paaukoti mokyklai – ne tam keliavau po Lietuvą, kad veltui visiems išdalyčiau savo knygą, bet tam, kad išrinkčiau iš visuomenės nors dalį tų pinigų, kiek man jų kainavo tas leidinys. Ir taip nemažai albumų buvau dovanai išdalijęs visokiems asmenims ir įstaigoms, daug albumų šiaip žuvo.

Mano vizitacijos Joniškyje tebesitęsė. Pieninės kooperatyvo vedėjas Dėmentis, agronomas Žukauskis (labai prašomas savo mažametės malonios dukrytės), advokatas Gruinis ir kiti be didelių kalbų mielai noru visi paėmė sau po vieną albumą, kai kurie asmenys albumo neėmė, teisindamiesi lyg jį jau turį, kiti dėl bepinigystės, bet visi buvo mandagūs ir net užjautė, nors tarp jų nebuvo mano pažįstamų ir buvusių mano mokinių, visi buvo svetimi, nepažįstami žmonės. Pagaliau aplankiau Joniškio kleboną kun. Povilą Korzoną. Jis išdidžiai mane sutiko, pirkti albumą atsisakė, kreipėsi į mane žodžiu „tu“, nors buvome visai nepažįstami ir jokie giminaičiai. Jis paklausė, kokios esu specialybės ir kuomi užsiimu. Kai išgirdo, kad esu diplomuotas Šiaulių gimnazijos mokytojas, tuo, matyt, paabejojo, ironiškai ištesdamas pats pakartojo mano atsakymą, įtartinau į mane pažiūrėjo, palaikydamas mane, matyt, paprastu samdytu agentu, apsimetančiu mokytoju ir platinančiu kažkokio J. Šiliečio albumą. Tuomi pasibaigė trumpas mano vizitas pas kun. Korzoną. Šaltai atsiveikinau su juo ir išėjau iš klebonijos.

Sustojęs buvau Joniškyje pas savo gimnazijos ir universiteto laikų draugą E. Krečiną, dabar užimantį teisėjo vietą tame miestelyje. Ir reikia gi tokio supuolimo, kad tą pat dieną vakare kun. Korzonas, atėjęs su vizitu pas teisėją E. Krečiną, rado ten ir mane. E. Krečinas, žinoma, mane pristatė klebonui P. Korzonui kaippo savo draugą ir gimnazijos mokytoją. Klebonas buvo apstulbintas ir visai kitu tonu pradėjo su manim kalbėtis – žuvo sarkazmas ir ironijos vėjelis... Antrą naktį teko pernaktuoti pas gelžkeliečius Skablauskis, kurių duktė Marytė buvo mano buvusi mokinė, o dabar studentė. Aš jai savo albumą padovanojau.

Mano misija Joniškyje buvo baigta. Tikėjau Joniškyje daugiau savo knygų parduoti negu Šeduvoje, tačiau išėjo lygionis ir ta pat litų suma, aš vėl užkišau gerklę bankams.

Lankydamas Lietuvos miestus miestelius, pastebėjau, kad beveik visi skundėsi sunkiais laikais, bepinigyste, dideliais mokesčiais ir pramonės gaminių brangumu.

Joniškyje, apsilankęs pas policijos vadą Miškinį, savo akimis mačiau, kaip ūkininkai – vyrai ir moterys – verkė grau-džiomis ašaromis dėl aprašymo jų ūkius parduoti iš varžytinių už skolas ir nesumokėtus mokesčius.

Iš Joniščio ruošiaus su likusiais neišparduotais albumais važiuoti į pasienio su Latvija miestelį Žeimelį, tačiau joniškietčiai kažkodėl nepatarė man ten važiuoti, lyg dėl nepalankių sąlygų ten ką laimėti su tais albumais, ir grįžau į Šiaulius.

BIRŽAI

Kiek atsiilsėjęs namie, gruodžio mėnesį, baigiantis 1934 m., siauru gelžkeliuku su gera krūva savo albumų iške-liavau į Biržus, kur sustojau pas buvusį savo mokinį ir prie-telį Mykolą Čepulį – Lietbanko darbuotoją. Aš pas jį gyvenau beveik visą savaitę, gerokai pažinau miestelį, gerėjaus pilies griuvėsiais, Širvintų ežeru, Astravos dvaro griuvėsiais. M. Čepulis sudarė aplankytinų asmenų sąrašą, apie kiekvieną da-vęsmulkią charakteristiką, be to, pats daug man padėjo ne vienam įkalbėti ir įbrukti albumą.

Pradėjau savo vizitacijas nuo gimnazijos. Ten pardaviau albumą direktoriui Vosiliui ir Vilkickui (buvusiam mokiniui) ir V. Didžiuliui (draugui iš studentavimo Peterburge laikų). Į mokytojų kambarį paabejojau eiti ir ten nėjau, nes dauguma mokytojų buvo turbūt jaunuoliai, ką tik iškepti mokytojai, dar neprasigyvenę ir bepinigiai, neturintieji atitinkamų apercepcijų mano albumo turiniui ir t.t.

Pagal sąrašą keliavau toliau.

Apskrities viršininkas Raidžius, puikus vyras ir buvęs gimnazijos mokytojas, su malonumu paėmė mano albumą.

Paveikti Lietbanko direktoriaus Misevičiaus ir M. Čepulio, banko tarnautojai Variakojis, Vasilytė, Žilvytis ir Šepetauskas nusipirko sau po vieną mano albumą. Notaras Lemberis mielu noru paėmė albumą kaip svarbų dokumentą Lietuvos istorijai, kaip jis pats man sakė, nes pats sunkiai buvo nukentėjęs per vokiečių okupaciją, matęs mūšius ir visokias karo baisybes, ką pats galėtų atvaizduoti didelėje knygoje.

Slaptos policijos viršininkas Vaišnoras nepaėmė mano knygos lyg dėl neturėjimo pinigų, bet jo padėjėjas ją paėmė, smarkiai man ją nupiginus, kadangi pinigų neturėjęs, o jam albumas labai patiko.

Klebonas Grigaliūnas albumo nepaėmė, nes lyg jį turįs, bet vikaras kun. Deksnys ir dar vienas kunigas, perskaitę mano pateiktą jiems spaudos atsiliepiamų apie mano veikalą brošiūrą, tuoj nusipirko po vieną albumą. Reformatų klebonas jaunas kunigas Balčiauskas paėmė mano albumą tik gerokai jį man nupiginus, nes labai norėjęs jį įsigyti, o buvęs bepinigis (mano albumai ant kreidinio popieriaus buvo parduodami po 25 litus, ant iliustracinio po 20 litų, o ant paprasto – po 10 litų). Su kunigu Balčiausku turėjau ilgesnį moksliską pasikalbėjimą apie reformacijos istoriją Lietuvoje, filosofiją, teologiją ir t. t., kas man suteikė vien malonumą.

Rinktinės vadas karininkas Petkevičius šalių knygynui su mielu noru paėmė du egzempliorius. Advokatai Latkauskas ir Stankus albumą gavo pusvelčiui (po 5 litus), nes labai norėjo įsigyti, o lyg dėl bendro Lietuvoje ekonominio krizio sėdėję be

darbo ir tuščiomis kišenėmis. Tuo numušimu kainos pasinaudo-jo tūlas Baltaūsis, pripuolamai pasipainiojęs tarp tų advokatų, ir tiesiog išmaldavo iš manęs už 5 litus atiduoti jam albumą.

Bet buvo ir toks retas atsitikimas, kad, pvz., žemės ūkio kooperatyvo vedėjas Mekas mielu noru nusipirko albumą, nors, kaip jis man sakė, jau turi vieną egzempliorių (matyt, kam nors norėjo padovanoti). Mekas buvo sužavėtas mano albumo, nes jame radęs viską, ką, kaip jis man sakė, pats matęs savo akimis ir išgyvenęs. Tame kooperatyve pasipainiojęs vienas ūkininkas, pamatęs albumą, irgi užsidedė noru jį įsigyti, ir aš už tai jam, kaippo, be to, ūkininkui, atidaviau už 5 litus.

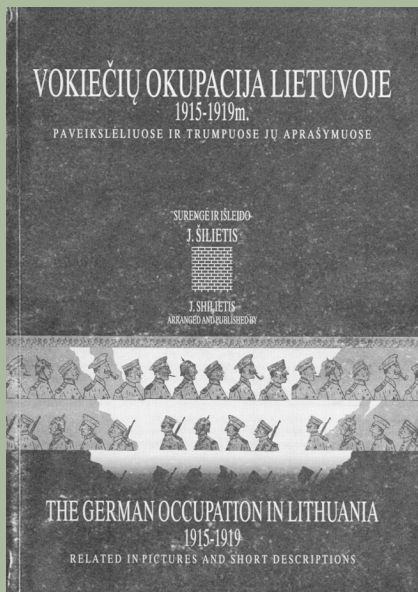
Žinoma, taip švaistytis albumais, pusvelčiui juos par-duodamas arba tiesiog išdovanodamas, negalėjau, tačiau, iš kitos pusės, namon norėjau grįžti jau be albumų, kad ir su kiek mažesne pinigų suma. Biržų elektros stoties savininkas Palšys mielu noru nusipirko albumą ir visiškai suprato jo istorinę reikšmę. Jis buvo grįžęs iš Amerikos ir įdėjęs ten uždirbtus dolerius į savo įmonę.

Fotografas Ločeris, matyt, sužinojęs, kad kai kuriems as-menims albumą atidaviau už 5 litus, man davė tik 5 litus (ir gavo knygą), teisindamasis dėl bendro ekonominio krizio ne-turįs pinigų. Jis buvo sužavėtas mano albumo, ypač pagautų vokiečių kariškių tipų pikekhaubose (? , V. R.). Burmistras Klybas irgi tokiu pat būdu albumą įsigijo už 5 litus. Jis ir kiti valdininkai buvo pasipiktinę dėl valdžios uždėtos prievolės pagal algos dydį supirkinėti žąsis pas ūkininkus ir maitintis žąsiena, ypač buvo pasipiktinę vegetarai, nevalgą mėsos, todėl, pirkę žąsis pas ūkininkus, jų neimdavo, o palikdavo pas ūkininką, kuris jau parduotas žąsis antrą kartą galėjo parduoti kam kitam. Toji istorija su žąsimis tuomet turėjo kažkokį ryšį su Lietuvos valstybinio biudžeto subalansavimu.

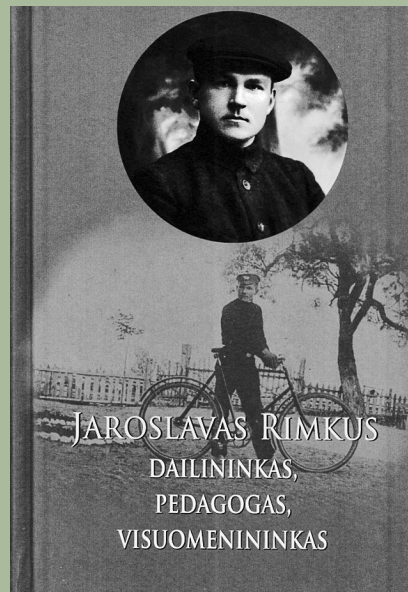
Mokyklų inspektorius Alekna buvo sužavėtas mano albu-mo ir tuoj nupirko. Bijodamas, kad neliktų neparduotų albu-mų, aš jų du egzempliorius *Spaudos fondo* išmainiau į keletą spalvotų vaikiškų knygų dovanai savo vaikučiams. *Spaudos fondo* direktorius Dilys buvo mano universiteto laikų draugas, tik jis lankė Peterburgo politechnikos institutą, o aš – universitetą. Nepriklausomoje Lietuvoje jis kokį laiką buvo Biržų gimnazijos mokytoju, bet po diktatūrinio 1926 m. perversmo Lietuvoje dėl neatsargiai ištartų kažkokių žodžių klasėje diktatūros adresu jis buvo įskųstas švietimo ministerijai ir pavarytas iš gimnazijos tarnybos, net be teisės gauti pašalpą.

Apskrities valdyboje su albumais nesisekė. Ten parda-viau tik vieną, ir tai net už 4 litus sekretoriui Čigui, o kitiems nepardaviau nė vienos knygos – visi skundėsi sunkiais laikais ir bepinigyste, nors iš šalies girdėjau, kad daugelis jų buvo turtingi žmonės ir nežinojo, kur pinigų dėti. Taip pasitvirtina posakis: *Turi pinigų, bet nori dar daugiau jų turėti*.

Tai gi Biržuose pardaviau ir išdovanojau 27 albumus, už juos gavau 207 litus, nors, pardavęs už nesumažintą kainą, turėjau gauti ne mažiau nei 500–600 litų. Tiek dažnai gau-davau per pirmųjų metų keliones su albumais po Lietuvą ir taip smarkiai numušdavau savo skolas. Nieko blogo Biržuose nepatyrčiau, tik per mažai gavau pinigų, bet vis dėlto ir jais kiek užkimšau gerklę bankams. Tačiau buvo Biržuose ir toks atsitikimėlis. Gimnazijos kapelionas kun. Kripaitis, užkluptas savo bute, atsisakė pirkti albumą, nes esą negalįs jo padėti tarp kitų knygų savo salone, istorija nesijdomaujans, kaip jis man sakė, ir t. t. Pamaniau sau: nejaugi mano albumas buvo tokios menkos vertės, kad jį gėda būtų padėti kun. Kripaičio salone tarp jo knygų, nejaugi jis nesidomi istorija ir nėra istorijos

Fotografuotinio leidinio *Vokiečių okupacija Lietuvoje 1915–1919*, 1999, viršelis

Monografijos Vytenis Rimkus *Jaroslavas Rimkus. Dailininkas. Pedagogas. Visuomenininkas* viršelis

elemento jo dėstomaj krikščionių religijoj? Lyg pasityčiojimu ar per nesusipratimą, su kuo turi reikalą, kun. Kripaitis norėjo man, kaip elgetai, paaukoti 5 litus. Į tai jam atsakiau, kad mielu noru nuo savęs paaukosiu jam 5 litus mišioms atlaikyti, bet išmaldų iš jo neimsiu, iš tolo pasakiau jam sudie ir išėjau.

Panašų atsitikimą prieš keletą metų per savo kelionę su albumais turėjau viename mieste (kurio dabar nepamenu) vaistinėje, kai farmaceutas, kuriam pasiūliau pirkti albumą, nemalonėjo net pažiūrėti, bet kaip elgetai pakišo 1 litą. Aš jam atsakiau, kad išmaldų man nereikia, o jeigu jam pačiam yra nelaimė, tai galėčiau, jeigu reikia, paskolinti jam trumpam laikui nors 300 litų, nes tą valandą kaip tik turėjau pinigų už parduotus albumus. Vaistinininkas tik išplėtė akis, aš jam tariau sudiev, ir tuomi viskas pasibaigė.

PASVALYS

Žiemai tebesitęsiant, atsidūriau su savo albumais Pasvalyje. Vargas yra keliauti po miestą su sunkiais pokais knygu. Juos pavyko palikti pas vieną vaistininką, o su mažesniu albumų skaičiumi pradėjau keliauti po miestelį. Vargais negalais pavyko man Pasvalyje parduoti keliolika albumų už apie pusantro šimto litų ir patirti malonumo turint reikalo su simpatiškais ir gražiai išauklėtais žmonėmis ir tik truputį nusiminti, susitikus su vienu kitu storžyviu. Malonus buvo gydytojas Sivickis, agronomas Klungevičius, klebonas kun. Krikščiūnas ir kiti. Vieni jų ėmė mano albumą, kiti ne, teisindamiesi jį jau turį ar negalį pirkti dėl bepinigystės, buvo ir tokių, kurie kreditan albumą paėmė, o paskui pinigus už jį atsiuntė paštu. Tačiau Pasvalyje buvo ir tokių, kaip, pvz., advokatas P. Požėla. Jis paėmė mano albumą be pinigų ir antrą dieną žadėjo man už jį užmokėti. Kai rytojaus dieną pas jį nuėjau pinigų, jis per savo sekretorę žydę man gražino albumą ir pranešė jo neimsiąs. Ir nemalonėjo net pasirodyti ir atsiprašyti už tokio šposo padarymą, nors, kaip mačiau, sėdėjo čia pat, gretimame kambaryje. Mat, visokių „džentelmenų“ esti. Buvo ir tokių, kad nepamatė manęs, nors sėdėjo gretimame kambaryje. Per savo žmonas iš anksto man pranešdavo, kad knygu neimsią ir, suprask, nešdinkis greičiau lauk ir negaišink žmonių. Taip buvo, matyt, engiamasi su visokiais įgrisusias agentais. Prielankios buvo sąlygos platinti knyga tik tuose miestuose,

kur daug buvo draugų ir pažįstamų, o ypač buvusių Šiaulių gimnazijos mano mokinių, dabar, Nepriklausomoje Lietuvoje, pagal savo specialybę užimančių valdiškas vietas ir tarnybas, ko dar neseniai, caro laikais, negalėjo būti.

Pasvalyje kaip tik nebuvo tų prielankių sąlygų, dėl to nemažai prisikentėjau. Neturėjau čia kur pernaktoti ir atsiilsėti ir, nakvodamas šaltaj gelžkelio stotyje ant kieto suolo, galvą padėjęs ant knygu pako, smarkiai persišaldžiau ir susirgau sunkiu bronchitu.

Pasvalyje sutikau tik dvi savo buvias mokes – gydytoją Steponaitę ir pradžios mokyklos mokytoją Urbietytę. Radau aš čia dar buvusį Šiaulių notarą Labanauską. Šiauliuose, miesto centre, jis buvo pasistatęs puikų dviejų aukštų mūrinį namą, bet paskui jo neteko dėl kažkokio valdiškų pinigų žuvimo. Pasvalyje Labanauskas dabar gyvena kartu su savo žmona nedideliame namuke, vietinio notaro įstaigoj turi tarnybą, jų du sūnūs jau yra studentai.

Aplankiau jauną veterinarijos gydytoją Gedvilą. Jis buvo pasipiktinęs visokių agentų įkyrumu, kas rekošetu lyg ir man kliuvo, ir jis, žinoma, mano albumo nepirko. Paminėjo kažkokį rašytoją Keblą (ar Keblaitį), kuris jam buvo įbrukęs už 2 litus 50 centų savo veikalą romaną iš karo laikų. Kuris, anot Gedvilo, buvo visai bevertis, tikras šlamštas. Pamaniau sau, gal ir mano albumas tokių gedvilų akyse yra tikras šlamštas, o tie, kurie išgyrė mano veikalą ir prikaltėjo jį leisti, buvo kvailiai. Mano darbas Pasvalyje buvo baigtas, nors nelabai jis pasisėkė, tačiau namo grįžau ne tuščia kišene.

JONIŠKĖLIS

1935 m. žiemai baigiantis, nuvykau į Joniškėlį pabandyti laimės ir neapsirikau – per trumpą laiką, pernaktvojęs tik vieną naktį viešbutyje, lengvai pardaviau albumų už 100 litų. Mažai kas atsisakė imti, ir tai tik dėl sunkių laikų ir bepinigystės, o viena mokytoja sakė, kad mielu noru paimtų, jeigu nebūtų žąsų, kurios apkarpė jos ir be to kuklią algą.

Joniškėlio (seniau vadinamo Johaniškėlio) miestelis su dvarais kadaise buvo Lietuvos didikų Karpių buveinė. Jis turėjo savo palocių ir puikų parką. Per pirmą rusų revoliuciją (apie 1904–1905 m.) paskutinį Karpį mirtinai nukankino žinomas Šiaulių žmogžudys ir plėšikas (pabėgęs iš Sibiro

katorgininkas) Pacukas, pagrobęs iš jo 20 000 aukso rublių. Dabar tame apgriuvusiame, ypač viduje, rūmė gyvena kažkokia senė Karpienė ir jaunuolis Karpiukas. Gražus parkas iki šiol yra užsilikęs. Miestelis turi tik vieną, ir tai negrįstą, gatvę, pavasarį virstančią purvo koše, dar neturi elektros ir tenkinasi žibalinėmis lempomis ir žvakėmis.

Mano vizitacijos Joniškėlyje praėjo greitai. Pradėjau darbą nuo klebonijos. Kunigai Juodelis ir Liubšys, policijos nuovas Radziulis, šaulių klubas, Bandomojo žemės ūkio vedėjas Šlamas, Laurinaitis (mano buvęs mokinys) ir kiti tuoj, be ilgų kalbų, paėmė po vieną albumą. Joniškėlyje dar nuo caro laikų buvo žemės ūkio mokyklėlė. Jos direktorius J. Čepinskis (žinomo fizikos profesoriaus V. Čepinskio brolis) su mielu noru pasiėmė albumą bibliotekai. Tautininkų diktatūrai viešpataujant Lietuvoje, dir. J. Čepinskis savo priešų buvo išgraužtas iš Jonišio žemės ūkio direktoriaus vietos ir dabar buvo užsiėmęs tos mokyklos perdavimu kitam direktoriui. Paėmęs valstybinę pašalpą, J. Čepinskis buvo pasiryžęs išvažiuoti užsienin pailsėti nuo tvankios politinės atmosferos Lietuvoje.

Greta viešbutėlio, kur buvau sustojęs, buvo žydų sinagoga. Iki traukinio išėjimo į Šiaulius dar buvo 2 valandos laiko. Jį su-naudojau įdomumo dėlei aplankydamas tąją sinagogą. Toji žydų šventovė Joniškėlyje buvo medinė, aptriušusi, nešvari. Keliolika senių žydų tuomet meldėsi, rabinas jiems skaitė ir aiškino talmudą. Sinagogoje buvo tyku ir ramu, tai nebuvo Šiaulių didžioji sinagoga, kurią dar gimnazistukas būdamas buvau aplankęs.

Netrukus atsidūriau traukinyje, bėgančiame į Šiaulius.

LINKUVA

Nusišypsojo važiavimas į Linkuvą su albumais, kadangi žinojau, kad ten vietinės gimnazijos direktorius yra mano mielas universiteto laikų draugas Steponas Vaitkevičius. Tiesiai pas jį į butą su savo knygomis ir atsirioglinau. Jis su žmona širdingai mane priėmė, vaišino, nakvino. Prieš keletą metų buvau aplankęs Vaitkevičius Vilkaviškyje, kai trunkiau su savo albumais po Suvalkiją, ir jis man gerokai tuomet padėjo. G. Vaitkevičius ir Vilkaviškyje tuomet jau buvo vietinės gimnazijos direktorius, buvo vedęs, turėjo gražią dukrytę, deja, ji netrukus mirė, dėl to tėvai buvo labai nuliūdę. Jie vis dėlto neliko bevaikiai – turi dar sūnų ir dukrą. Vėliau S. Vaitkevičius buvo Alytaus gimnazijos direktorius, tačiau vietiniai šmeižikai ir intrigantai jį išgraužė iš Alytaus, ir jis dabar atsidūrė Linkuvoje. Reikia pripažinti, kad lietuviai moka vienas kito neapkęsti, deja, dažniausiai laimi ne teisybė, bet didesnė jėga. S. Vaitkevičius mielu noru paėmė mano albumą gimnazijos bibliotekai, nors jo vienas egzempliorius ten jau buvo. Linkuvoje labai sekėsi – beveik visi, kuriems aš siūliau savo albumą, mielu noru jį paėmė – viršaitis Niaura, klebonas kun. Šiaučiuonas, vikaras kun. Markvėnas, gydytojas veterinorius Brazaitis, šaulių klubas ir kiti. Įdomu, kad kun. Nagulevičius dėl to nepaėmė mano albumo, kad jau turįs kun. Žadeikio lyg panašų veikalą apie vokiečių okupaciją Lietuvoje per Pirmąjį karą. Tačiau kun. Žadeikio knygoje buvo vokiečių įsakymų ir skelbimų, susijusių su Lietuva, rinkinys, lyg koks katalogas, o mano albumas buvo karo ir okupacijos baisių atvaizdavimas turininguose ir gyvuose paveikslėliuose. Kun. Nagulevičius net leido sau, remdamasis kun. Žadeikio knyga, atkalbinėti kun. Markvėną. Taip buvo ir čia. Vaistinininkas Jasiukaitis ne tik nepirko, bet užsipulė ant visų agentų, platinančių visokius „niekus“ ir neduodančių ramybės piliečiams. Tuomi, žinoma, netiesiogiai palietė ir mane.

Gydytojas Petrolionas į mano pasiūlymą pirkti albumą parodė savo gerokai nudėvėtas kelnes, nudejavo dėl pacientų, iš kurių gydytojui nėra pajamų. Lyg pasijuokdamas, savo žmonos akivaizdoje dar pasakė, kad namas, kuriame gyvena, ir tai yra žmonos, o ne jo, dėl ko žmona saldžiai nusijuokė. Aš irgi nusijuokiau ir gražiuoju atsisveikinau su gydytoju juokdariau ir jo žmona.

Linkuvoje susitikau su tūlu Lukavičiu. Jis man papasakojė įdomią savo gyvenimo istoriją. Klajojęs jis po visą pasaulį, gyvenęs Brazilijoje ir Argentinoje, dažnai badavęs, nelaimingai vedęs, palikęs vienišas. Urugvajuje buvo išmokęs daryti gražius lempų gaubtus. Dabar, senatvėje, gyvena Šiauliuose, gamina tuos gaubtus, paskui važinėja po Lietuvą, juos platina ir iš to gyvena. Bet ir kiti išmoko dirbti tokius gaubtus, todėl esą sunku juos parduoti, ir jam – Lukavičiui – gresia mirtis iš bado. Gaila buvo nelaimingo žmogaus... Jis kaip tik dabar važiavo su savo gaubtais į Pakruojį. Aš prisijungiau prie kompanijos, nors ir neapsimokėjo ten važiuoti dėl tik vieno likusio neparduoto albumo egzemplioriaus, bet aš norėjau aplankyti Pakruojyje gyvenantį lietuvių liaudies poetą lakštingalą kun. Dagilėlį.

Užsilikusį albumą tuoj pardaviau Pakruojo šaulių klubui ir nukeliavau bažnyčios link. Kleboną kun. Dagilėlį radau namie, maloniai mane jis sutiko, pasikalbėjova apie poeziją, viską. Poetas jau nerašo, daugiau yra užsiėmęs savo bažnyčios ir žemės ūkio reikalais. Širdingai atsisveikino. Buvau labai patenkintas savo kelione į Linkuvą, nes išpardaviau ten visus savo albumus ir svarbiausia – už visą kainą ir, turėdamas savo kišenėje keletą šimtų litų, Šiauliuose sudaviau smarkų smūgį savo banko skoloms.

Parengė Vytenis Rimkus, 2017 m.

P.S.

Rankraštyje dar liko aplankyti ir aprašyti Žemaitijos ir Vakarų Lietuvos miestai Tauragė, Telšiai, Klaipėda, Palanga ir kt. 1999 m. Šiaulių leidykla *Saulės delta* išleido fotografuotinį albumo leidimą 700 egz. tiražu. Artėjant albumo gyvavimo šimtmečiui, nuosekliai kilo ir stiprėjo jo istorinė ir meninė vertė. *Šiaurės Atėnai* 1997 m. išspausdino 62 albumo piešinius, pažymėdami, kad tai esąs *pirmasis lietuviškas komiksas, politinės propagandos šedevras...*

CULTURAL HERITAGE

Vytenis Rimkus

BOOKSPREADER'S REMINISCENCES

Summary

Jaroslavas Rimkus' (March 15, 1888–July 8, 1976) album of drawings *Vokiečių okupacija Lietuvoje 1915–1919 paveikslėliuose ir trumpuose jų aprašymuose* (The German occupation in Lithuania in 1915–1919 in pictures and short descriptions of them) was published in 1922 under the pen-name of J. Šilietis. The print run was considerable (4,000 copies), and although the press had positive evaluations, the bookshops sold it very poorly, maybe because they had greatly raised the price. So the author, after arranging the lesson schedule in the gymnasium, began to distribute the albums himself. In five years (1923–1928), he visited more than 40 towns and cities in Lithuania.

Vytenis Rimkus, habil. dr.

Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 25, LT-76351, Šiauliai

Gauta 2017 10 12

Atiduota spausdinti 2017 10 23